

МЕТАФОРА ЯК СПОСІБ СИМВОЛІЧНОГО ВИРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

С.Ю.Гуцол

*доцент кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
„Київський політехнічний інститут”*

Стаття присвячена проблемам репрезентації особистісного досвіду у свідомості людини. Виявлені особливості використання метафори як способу символічного вираження внутрішнього досвіду особистості. Стаття містить порівняльний аналіз сучасних теорій метафори, обґрунтування подальшої перспективи вивчення даного феномену в антропонаправленому руслі.

Ключові слова: метафора, внутрішній досвід особистості.

Зв'язок поняттєвої системи мови з її лексико-семантичною системою знаходить своє відображення у традиційних уже для сучасного мовознавства пошуках співвідношень між мовною та концептуальною картинами світу.

У зарубіжному мовознавстві моделі репрезентації особистісного досвіду у свідомості людини названо великим набором термінів, які по-різному відображають це явище: фрейм (М.Мінський, Ч.Філмор), ментальна модель (Ф.Джонсон-Лерд, Т. ван Дайк), когнітивна модель, образ-схематичний концепт (Дж.Лакофф, М.Джонсон), ментальний простір (М.Фоконьє), цепції (Л.Талмі), база, модель (Р.Ланґокер, М.Шварц), псевдотекст (І.Уїлкс), глобальний патерн (Р.Богранде, У.Дресслер) [36; 46; 55].

Ми схильні вважати, що термін ментальна модель, запроваджений Ф.Джонсоном-Лердом, найбільш точно відображає суть явища, оскільки вказує на одну з основних ознак, яка є вирішальною в концептуальній картині світу й особливо в її представленні мовною картиною світу, а саме на моделювання й структурування у свідомості людини явищ навколишнього світу. “Ментальні моделі безпосередньо співвідносяться з так або інакше інтерпретованим фрагментом дійсності. Вони не залежать від мови. Ментальні моделі можуть видозмінюватися відповідно до різних завдань, зокрема застосовуватися для інтерпретації мови та виведення інференцій” [26, 12]. Основою багатьох ментальних моделей виступають образи-схеми, які, на думку М. Джонсона, є базовими для концептуальних структур і визначаються як повторювальні динамічні зразки наших процесів сприйняття і наших моторних програм, ці зразки формують зв'язок і структуру нашого досвіду [30, 70]. Таким чином, пошук і встановлення ментальних моделей, які приховані за певними мовними явищами, а також з'ясування особливостей мовного вираження тих чи інших мовних моделей становить основний аспект дослі-

дження на тлі тих завдань, які має перед собою когнітивна лінгвістика, психологічна герменевтика, нарративна психологія.

Одним із процесів виникнення й представлення в мові ментальних моделей є метафоризація. У ході постановки й вирішення головних проблем нарративної психології основна увага до метафори перемістилася “в галузь дослідження практичного мовлення й у ті сфери, які звертаються до мислення, пізнання й свідомості, до концептуальних систем” [4, 5]. Сформувався новий погляд на метасфору як явище, що “пронизує все наше повсякденне життя й проявляється не лише в мові, а й у мисленні й діях, наша звичайна поняттєва система є метафоричною за своєю природою. (...) Метафори як мовне вираження стають можливими саме тому, що вони існують у поняттєвій системі людини” [30, 390]. Такого висновку Дж.Лакофф та М.Джонсон дійшли завдяки лінгвістичним даним: базуючись на мовних фактах, вони отримали доступ до метафор, які структурують наше сприйняття й мислення. Такий напрям у вивченні метафори простежується в роботах Н.Арутюнової, А.Баранова, В.Гака, Ю.Караулова, Е.Кассіра, Д.Колесник, Е.Мак-Кормака, Н.Сука-ленко, В.Телія [5; 18; 25; 27; 28; 34; 49; 51].

Вітчизняна картина студіювань метафори є багатоаспектною. Відчувається провідна тенденція в подальшій перспективі вивчення метафори в антропоорієнтованому руслі. Тобто метафора постає як вияв діяльності “мовної особистості”, що зіставляє себе і світ у межах набутого емпіричного та культурного досвіду (як власного, так і колективного). Цей досвід стає базовим для асоціативно-образного осмислення довкілля.

Сучасні дослідження засвідчують той факт, що метафора у своєму статичному або динамічному вияві присутня на всіх етапах пізнавально-мовленнєвої діяльності людини, спрямованої на структурування дійсності й створення її мовної картини. Така багаторівнева природа метафори визначається її поліфункційністю, а саме здатністю виконувати такі функції: номінативну (ідентифікаційну, класифікаційну) – давати індивідуальні назви або виступати номінацією якоїсь групи об'єктів; експресивну – апелювати до уяви; сугестивну – апелювати до інтуїції, тобто впливати на адресата; когнітивну – визначати спосіб мислення про світ або його фундаментальні частини, створювати уявлення про певний об'єкт або категорію об'єктів [31, 296-297]. Такі ж функції метафори – дескриптивну, експлікативну, риторичну – виділяє й американський мовознавець Р.Бішопс, послуговуючись дещо відмінною термінологією, яка у своїх дефініціях відображає ті самі особливості функціонування метафори в мові та мисленні [58, 139].

Узагальнюючи природу метафори в усіх мовних стилях, В.Петров характеризує її здатність водночас виражати (що більшою мірою проявляється в художній літературі) та описувати й припускати (що є визначальним для наукового мовлення). Учений, слідом за М.Джонсоном, Дж.Лакоффом та іншими зарубіжними дослідниками когнітивної природи метафори, виділяє її моделювальну функцію, яка полягає у здатності метафори виступати інструментом пізнання того об'єкта, що називається чи позначається, і, таким чином, подавати

додаткову інформацію про нього [41]. Крім цього, за метафорою закріпилися аксіологічна та креативна функції, які позначають властивість метафори у першому випадку виражати авторську модальність [7, 11], а у другому – створювати художню реальність тексту [29, 86].

Найявні концепції, сучасні підходи дослідження метафори класифікуємо, спираючись на працю Л.Д.Гудкова [20, 17], за двома великими групами: субституційні та предикатно-когнітивні теорії метафори (табл. 1).

Теорії заміни (субституційні парадигми) є найпершою спробою окреслити межі поняття “метафора” в науці. Подібну традицію пов'язують ще з ім'ям Аристотеля. В субституційній парадигмі метафора постає як заміна слова (лексеми, концепту) іншим словом (лексемою, концептом, поняттям чи контекстуальною конструкцією). Прихильник такого підходу А.Мірошніченко проголошує принцип метафори – “одне значення замість іншого, що цілком відповідає принципу знака загалом – “щось замість чогось” [37, 46]. Субституційна модель передбачає, що: “а) метафора реалізується в слові, ізольованому від контексту; б) слова мають два значення: пряме та переносне; в) метафора полягає в підстановці прямого терміна; г) субституція базується на відношенні подібності; ґ) між прямим та непрямим термінами існує когнітивна еквівалентність за відсутності фігуративної” [35, 5].

Таблиця 1. Класифікація сучасних концепцій вивчення метафори

Сучасні концепції вивчення метафори				
Субституційні		Предикатно-когнітивні		
Формально-семантичні	Антисемантичні	Інтеракціоністські парадигми	Теорія логічної та парадоксальної предикації	Власне когнітивні теорії метафор
Порівняльна теорія метафори	Теорія контроверзи		Теорія семантичних аномалій та парадигматичних відхилень	

Метафоризація – це не семіотичний процес, який постає внаслідок заміни одного значення іншим, адже сенс метафори не є тотожним буквальному значенню існуючих у мові слів та словосполучень, тому метафоризація – це процес семантичний, а можливо навіть і генетичний у сфері мови.

Інший підхід у дослідженні метафори пропонують представники антисемантичної субституційної теорії, які повністю відкидають можливість будь-яких заміни, оскільки метафора цілком позбавлена когнітивних потенцій і ширше – метафоричного значення, яке може бути лише безглуздя. Д.Девідсон стверджує, що “метафору не можна перефразувати, оскільки вона

не повідомляє нічого, окрім свого буквального значення, цілком належить сфері вживання” [21, 174] й пропонує відмовитися від думки про те, що метафора несе будь-який зміст чи-то значення (окрім буквального), оскільки метафоричні слова сповнено сенсами, і будь-які наші спроби все ж таки вдатися до цієї процедури закінчуються словами “і таке інше й подібне”, своєрідною множинністю значення. Для метафори властивим є певне неперефразування, оскільки образний вислів вимагає визнання за собою нової реальності, розбудованої за принципами естетичної комунікації. Метафору можна лише інтерпретувати в герменевтичний

спосіб і, якщо ця інтерпретація й матиме певні аналогії, не варто думати, що саме це й є буквальним значенням метафори. У метафорі аналогію вибудовує сам реципієнт. На наш погляд, метафора створює подібність, а не виражає її. Трапляються випадки опускання багатьох ланок асоціативних зв'язків – аж до герметичності метафори, тобто її повної нерозгаданості або принаймні до багатоваріантності прочитань.

З аристотелівською концепцією заміни ще за античних часів конкурувала теорія порівняння, яку розробляли Квінтіліан та Ціцерон [1, 213-214]. На відміну від Аристотеля, який запевняв, що “порівняння – це розгорнута метафора” [1, 110], актуалізована теорія порівняння розглядає метафору як скорочене порівняння, акцентуючи увагу на відношенні подібності, що лежить в основі метафори, а не на дії заміни (субституції) як такої. Ці концепції не виключають одна одну, оскільки порівняльна теорія передбачає також процедуру заміни. Останній аргумент дає нам підстави розглядати порівняльну теорію як поодинокий випадок субституційної парадигми. Згідно з порівняльною теорією, репрезентувавши імпліцитний зміст метафори порівняльною конструкцією, можливою є експлікація віртуального, буквально не вираженого метафоричного змісту. У цьому руслі розуміли метафору Деметрій, Геґель, а згодом – І.Арнольд, Ш.Баллі, Дж.А.Міллер, О.Тараненко, Б.Томашевський, Р.Дж. Фогелін та багато інших [3; 8; 50; 53], які вважали цілком можливою білатеральну трансформацію “метафора <=> порівняння”.

Представники французької лінгвістичної школи прагнули побудувати теоретичний модус метафори, базуючись на синтаксичних критеріях. Згідно з цим, метафору, що міститься на парадигматичній осі, функціонально можна представити в синтагматичному вимірі одиницями синтаксису – порівняльним словосполученням, реченням. Такий підхід є сумнівним щодо пояснення механізмів метафороутворення для всіх випадків на основі лише поверхнево-мовних структур. Аналіз сутності метафори пов'язано не тільки з правилами граматичного характеру, а з якістю семантичних перетворень, що їй притаманні. Оскільки метафора як процес завжди багатша, ніж просте порівняння, в якому релевантні об'єкти існують паралельно, незалежно й досить ізольовано один від одного, зберігаючи дистанцію між порівнюваними предметами й явищами; це поодинокий випадок уподібнення двох об'єктів. У метафорі ж відбувається нашарування однієї ознаки на весь об'єкт, повне ототожнення. Демаркування метафори й порівняння здійснюється не тільки структурно, але й семантично. Порівняння є конкретнішим, воно вказує на ознаку схожості, а

метафора цю ознаку імплікує. До того ж, для порівняння вона є епізодичною, а для метафори – постійною, іманентною. “Порівняння є ближчим до емпіричної діяльності, а метафора – до поетичної. Ось чому в порівнянні зберігають відносну автономність обидва ряди. У метафорі ж відбувається перетворення двох рядів у третю поетичну дійсність” [48, 204]. Результат порівняння, на відміну від метафори, не становить єдиного поняттєвого комплексу або нового значення.

Порівняння є слабким (елементарним, найнижчим) ступенем процесу метафоризації, який не має загальної чинності й відбиває поодинокий вияв цього складного семантичного процесу. З позицій порівняльної теорії важко розрізнити образне вживання слова від узуального. Та й експлікувати ознаку уподібнення не завжди можна. “Чомусь так легко пояснити порівнянням речовинні метафори, та зовсім неможливою є така трансформація з метафорами, для поєднання уявлень яких властиве ліричне свавілля” [23, 10-23].

На наш погляд, якби розуміння теоретичного підґрунтя метафори було таким простим, то в мові існувала б альтернативна категорія редукованих висловлювань з еліптичними зв'язками та предикатами на зразок “як”, “немов”, “неначе”, “подібний”, “схожий” та ін., а всю поетичну палітру можна було б і перетворити в такий спосіб на площину прози. В цьому випадку тлумачення метафори звужується до меж “прикраси” мовлення. Пропонована думка є занадто спрощеною та збідненою. Згідно з цією парадигмою, порівняння постає неодмінною частиною лексичного значення. Очевидно, що смислова еквівалентність із репрезентацією подібності не є необхідною властивістю метафори. Подібність, аналогія, схожість відіграють величезне значення в процесі створення метафор та в перцептивних актах, але подібність є “стратегією розуміння” [47, 318], а не компонентом значення. По-друге, в процесі метафоризації не обов'язково беруть участь два порівнювані об'єкти, точніше значення, що з ними співвідносяться. До того ж, ці “об'єкти” можуть бути абсолютно протилежними. Адже порівнювані поняття повинні мати спільну родову ознаку або спільне родове поняття, а метафоричний сенс може синтезувати й зовсім непорівнювані, контрастні поняття. У такому випадку основою метафори буде не порівняння, а протиставлення. Принагідно додамо, що існує теорія контроверзи, яка віддзеркалює вказаний підхід. Н.Д.Арутюнова веде мову про те, що “метафора не стільки є скороченим

порівнянням, скільки імпліцитним протиставленням” [4, 18] (пор. [13, 142-153]).

Вважаємо, що порівняльна теорія не має загальної чинності, оскільки в такий спосіб легко пояснити метафори, що базуються на так званому “хибному паралелізмові” (В.Уеллек, Г.Уоррен) [10]. Ця теорія не дає порад щодо когнітивно “непрозорих” метафоричних інновацій у разі, коли ознаку, на підґрунті якої здійснена метафоризація, важко (або неможливо) змоделювати. Очевидним є те, що пропонована теорія охоплює метафори, які позбулися образності й входять до лексико-семантичного модулю мови та фіксуються лексикографічними виданнями, тоді як креативні, авторські метафороутворення залишаються поза увагою. “Метою метафори не є механічна заміна формального порівняння чи будь-якого іншого твердження, (...) без метафори нам було б важко знайти будь-яку аналогію між А та В” [10, 162]. Метафора не виражає, а моделює аналогію, вона є “рушійною силою” (М.Блек) порівняння [10]. Інтерпретація метафори з прагматичною метою не є тотожною з її буквальним сенсом, оскільки метафору сповнено сенсами, і завжди, принаймні якщо це творча метафора, лишатимуться так звані семантичні надлишки. Вичерпно й адекватно передати нестандартне, парадоксальне метафоричне значення, послуговуючись стандартними синтаксичними конструкціями, які не містять у собі цих значень, неможливо. Адже здебільшого мовець і вдається до метафори, щоб означити поняття, які ще не зустрічалися в бутті й не стали здобутком словника. Варто погодитися з М.Блеком: “Недоліки парафрази полягають не в обтяжливій багатослівності, надмірній експліцитності та дефектах стилю, а в тому, що вона позбавлена того проникнення в сутність речей, яке є властивим для метафори” [10, 169].

Останнім часом набувають поширення предикатно-когнітивні теорії метафори. При цьому метафору прагнуть осмислити не в світлі теорії номінації, а визначити за нею статус предиката (маємо на увазі як вузько-граматичний, так і формально-логічний сенс). Погляд на метафору як на предикацію, а не номінацію, найповніше відображає єство досліджуваного семантичного феномену – утворення внаслідок когнітивної кореляції двох значень третього – нового предикатного значення.

У процесі метафоризації посилюються здебільшого якісні ознаки, тобто метафора не називає, а характеризує об'єкт. Вона створюється “шляхом предикації основному суб'єкту (1) рис та ознак допоміжного суб'єкта (2)” (пор. [5, 333-343; 6, 149; 16, 140-161; 19, 256; 24, 103; 43, 116-120]).

Метафора-предикат постає як категорія, що має більші когнітивні можливості, оскільки збе-

рігає внутрішню форму думки. В цьому випадку ознака не просто додається до значення денотата, а атрибується через зіставлення з іншим значенням. В мові є наявними процеси метафоризації ідентифікувальної лексики, які надають нових імен певним класам предметів. У цьому випадку метафора постає як суто технічний прийом і є ресурсом номінації, а не варіюванням сенсів. Дж.Емпсон (цит. за [10, 171]) ставить під сумнів можливість застосування терміну “метафора” щодо подібних утворень, оскільки в номінативних метафорах відбувається лише субституція однієї назви іншою. Останній аргумент не можна абсолютизувати. Тракткування метафори як предикації дає підстави сприймати її як основну структуру смислової інновації. Метафора не стільки виконує номінативно-дейктичну функцію, скільки існує заради сутнісної характеристики, актуалізації певної домінуючої риси, ознаки, яка функціонально заміщує всі інші атрибути денотата. Міркуючи в комунікативній перспективі, зауважимо, що метафора постає своєрідним центром, ядром, основою комунікації й становить її сутність.

Нове бачення механізмів метафороутворення в другій половині 70-х рр. ХХ ст. подано прихильниками інтеракціоністської теорії метафори. Дослідники М.Блек [10], К.Бюлер [11], А.Річардс [44] та інші в руслі формально-логічної граматики створюють теорію взаємодії. Учені довели креативність метафори, її гносеологічну функцію, оскільки, “коли ми використовуємо метафору, в нас є водночас дві думки про дві різні речі, до того ж ці думки взаємодіють між собою всередині одного єдиного слова чи вислову, значення якого й є результатом заміни слів чи контекстуальних зрушень, тоді як в основі метафори лежить запозичення чи взаємодія ідей та зміна контексту” [44, 47].

Насправді “а) метафора займає місце в сегменті мовлення (тобто носієм метафоричного сенсу стає не ізольоване слово, а речення, дискурс загалом); б) слова не мають прямого значення, відмінного від фігуративного значення; в) метафоричне відношення здійснюється в “напруженні” між термінами; г) метафора сама створює це відношення; ґ) метафоричний вислів має емоційне, дескриптивне, когнітивне значення (...) воно не є ані багатством мовного коду, ані самостійною ментальною сутністю, що огортається в мовленнєву форму. Значення народжується в дискурсі, який не спрощується до суми своїх складників” [35, 2].

Дещо переосмислила блеківський варіант інтеракціоністського модусу в логіко-когнітивному руслі В.М.Телія, виокремивши

три комплекси, що беруть участь в інтеракції: 1) основа метафори, яка постає у внутрішньому мовленні ще в довербальній формі й відбиває міркування мовців про світ (про предмет, подію, властивість); 2) образне уявлення про допоміжну сутність; 3) саме значення переосмисленого імені через метафоризацію. Врешті, В.М.Телія робить висновок, що “метафоризація – це процес такої взаємодії пропонованих сутностей та операцій, що призводить до отримання нових знань про світ та знань про їхнє 0-мовлення. Метафоризація супроводжується вкрапленням у нове поняття ознак уже пізньої дійсності, відображеної в значенні” [51, 185].

У межах предикатно-когнітивної парадигми постає концепція, що побудована навколо методологічної ідеї логічної/парадоксальної (семантично аномальної) предикації. Такий підхід загалом є більш плідним для сучасних семантичних, поетичних та культурних структур, оскільки поняття “метафора” набуває всеосяжного значення. Останньою може вважатися не тільки слово/концепт, а й контекст, частина тексту, чи текст загалом.

Розуміння метафори як парадоксу, аномалії й ненормативного явища має давню традицію. В цьому аспекті кваліфікували метафору Ю.Д.Апресян, С.Левін, Ц.Тодоров, У.Чейф (“аномалії”), П.Валері, Л.Шпіцер (“відхилення”), Ж.Дюбуа (“семантичні скандали”), Ж.Коен (“наси́льство над мовою”), Ю.Лотман (“порушення правильної побудови ланцюжків слів”, “відхилення від очікуваної частотної моделі”), М.Мюллер (“хвороби мови”), Ж.Петар (“руйнування”), С.Райл (“категорійна помилка”), К.М.Тарбейн (“результат неправильного використання мови”) тощо [2; 12; 22; 32; 38; 52; 57].

Логічні предикації є когнітивно вмотивованими, мають відносну мисленнєву “прозорість”, в їхніх перцептивних процесах пріоритетне місце має логіко-семантична узгодженість компонентів. Подібні метафори увібрали в себе всю культурну, інтелектуальну традицію. Тоді як парадоксальні предикації залишаються мало дослідженими. В основі парадоксальних метафор лежить конфлікт когнітивного та узуального. Подібні метафори не завжди можна актуалізувати когнітивною моделлю, оскільки вони здебільшого мають евокативну функцію, викликають певні почуття, захоплення, спогади, зацікавленість, вражають розкутістю пошуку, неприхованою відвертістю. Вони є підкреслено прагматичними, більш перцептивними, аніж поняттєвими, руйнують усталеність, канони, пропонують свіжий погляд на звичні речі. Таку метафорику зорієнтовано в прагматичний простір, та вона характеризується неповторністю, передбачає свободу від норм, вільне оперування значеннями, зчеплення яких подекуди є синтезом несумісного, контрадикторного. Значення

метафори розігрується на тлі дискурсу, самі ж образні вислови існують не ізольовано, а в сегментному оточенні. Досліджується метафорична предикація в інтенціональних контекстах, в яких виражаються відношення не між денотатами, а їхніми сенсами, оскільки предикатна позиція висуває на перший план семантичний, а не денотативний аспект слова.

Слід термінологічно адаптувати й модифікувати інтеракціоністську теорію представників формально-логічної граматики в аспекті семасіології, запропонувавши власне семантичну концепцію метафори. На семному рівні метафора є семантичним процесом взаємодії (а не заміною чи перенесенням) гіпосеми (часто конотативної, яка має раціональний чи стилістичний (оцінковий, емоційний, експресивний) характер) однієї семми з гіпер-, гіпосемою іншої семми, внаслідок чого утворюється інноваційна семема, що актуалізує на синтагматичному рівні свої вірогідні й приховані семи. Така кореляція є індивідуальним оперуванням (інтерпретацією, моделюванням) автора, що не обов'язково базується на подібності (за формою, функцією, кольором), а може поставати як сукупність контрадикторних архісем, парадоксально-диференційних ознак, що займають позицію співположення, співіснування в одній семемній структурі. Останнє відбиває людський фактор у мові, тобто рефлексію свідомості конкретної мовної особистості стосовно лексичного значення слова.

Предикатно-когнітивні концепції метафори доповнюють власне когнітивні теорії метафори, згідно з якими метафора витлумачується як вербалізований спосіб мислення про світ. Когнітивний статус метафори вчені прагнуть осмислити в поняттях: “концептуальна”, “комп'ютерна”, “базова”, “онтологічна” метафора. Можна гіпотетично міркувати, що саме аналогії належить пріоритетне місце в повсякчасних семантичних процесах. Про те, що метафора є генетично та еволюційно первиннішою і що вона, ймовірно, витворює як нашу мову, так почасти й мислення, констатували в різні часи О.М.Веселовський, Дж.Віко, М.Гайдеґґер, Ф.Ніцше, О.О.Потебня, Ж.-Ж.Руссо, А.Р.Тюрґо та інші [14; 15; 56; 39; 42; 45; 54]. Свого часу А.Річардс констатував, що “мислення є метафоричним, та з нього виникають мовні метафори” [44]. Про метафору як мисленнєву категорію вели мову Ф.С.Бацевич, Г.Вежбицька, В.Г.Гак, К.Льюїс, Ф.Ріґотті, А.Річардс та інші [9; 13; 17; 33; 44].

Вербальне існування метафори й часткове структурування тематичної сфери че-

рез метафору є витворами, що лежать в основі концептуальної метафори. Через концептуальні метафори інформація більш знайомої сфери може бути використаною для заповнення порожнин під час тлумачення та розуміння іншої сфери. Концептуальна метафора – це “когнітивний процес, що виражає й формує нові поняття, і без нього неможливо отримати нові знання” [18, 55]. Подібні метафори визначають спосіб мислення про різні концептуальні сфери й функціонують для вербалізації понять, позначаючи те, що не мало до них словесних виражень.

Усе трансцендентне, ідеальне, те, що не співвідноситься з денотативною сферою, мовець прагне втілити в метафорі. Носій мови занурюється в метафоричний словопростір: усе ще не пізнане постає саме в такий спосіб. Навіть у спробах теоретично осмислити саме поняття метафора ми вдаємося знову ж таки до метафор як от: стерта, мертва, згасла чи до блеківських метафор фільтру, екрану, лінзи, метафор оболонки А. Річардса тощо [44]. Дж. Лакофф та М. Джонсон ведуть мову про те, що “базова метафора верх-добре надає орієнтацію верх для загального стану добробуту й ця орієнтація узгоджена з ієрархічно нижчими випадками типу щастя-верх, здоров'я-верх” [30, 387-415].

Отже, традиційне протиставлення пряме/переносне значення щодо метафор постає, виходячи з гіпотези Лакоффа-Джонсона, як не зовсім коректне, оскільки витворення значень йде шляхом не від прямого значення до переносного, а від базисної когнітивної структури до лексичного значення. Метафора ніби влітається в певні концептуальні системи (схеми), бо ж мова існує не у вакуумі, а є невід'ємною частиною тріади мислення – мова – пізнання. Концептуальна метафора постає як наскрізна інваріантна структура, що увібрала віковий досвід освоєння людиною світу.

Гіпотеза Лакоффа-Джонсона мала значний вплив на розвиток сучасних лінгвістичних теорій метафори, й на сьогодні можна вести мову про те, що вона є основою багатьох напрямів дослідження. Незважаючи на загальну логічну стрункість та привабливість концепції Лакоффа-Джонсона, вважаємо, що в цьому трансформаційному ланцюжку, що бере початок у глибинних мисленневих структурах, відсутній зв'язок із навколишнім світом, а сам метафоричний модус є внутрішньо замкненим. Метафоричний процес передбачає не тільки участь розуму,

мозку людини, а й світу, в тріаді з яким метафоричний вислів постає як своєрідний вузол людина – метафора – світ. У цій теорії переоцінюється роль метафори в мисленні. Концептуальні метафори – не єдиний спосіб існування думки. Але погоджуємося з ідеєю, що метафора відіграє неабияку роль в організації знань та створенні нових понять, що такий підхід до метафоричного феномену надає можливість визначити, окрім риторичного та художньо-естетичного, когнітивний статус метафори, оскільки вона забезпечує межі розуміння невідомої сфери чи реконструює поняття знайомої сфери, містить певний пізнавальний потенціал, своєрідно “подовжує руку інтелекту” (Х. Ортеґа-і-Гассет) [40], має величезну евристичну силу. Вперше в науці здійснено та обґрунтовано існування метафор мови/мислення. Цілісне вивчення когнітивних метафор дозволяє виявити спільну систему світобачення мовців, спосіб створення нашарованих одна на одну, переплетених концептуальних картин.

Отже, репрезентовані теорії відбивають лише специфіку певної групи метафор і демонструють односторонній підхід до вивчення досліджуваного лінгвістичного явища. Очевидним є те, що метафоризація є складним і неоднорідним процесом, що функціонує в гетерогенних виявах. Базово-когнітивна метафора – це спосіб концептуалізації світу, який зумовлює існування мовних метафор. Номінативна метафора стає ресурсом номінації нових денотатів на основі перенесення ознак за подібністю (формою, кольором, функцією) з уже існуючих денотатів. Вважаємо, що розгляд метафори як предикації найповніше відбиває сутність досліджуваного феномену, а саме: створення внаслідок семантичної взаємодії (перетину, співіснування, співположення, а не заміни чи перенесення) значень (сем) нового смислу (нової семеми). Указаний підхід дозволяє тлумачити метафору як основну структуру смислової інновації, акцентувати увагу на прагматичній метафоричній конструюванні, мовленнєвих чи інтелектуальних діях (логічно вмотивованих/парадоксальних); передбачати майбутні понятійні зрушення й семантичні зміни, розширювати потенційні можливості тезаурусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Античные теории языка и стиля.* – СПб.: Алетейя, 1996. – С. 80-236.
2. *Апресян В.Ю., Апресян Ю.Д.* Метафора в семантическом представлении эмоций // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 27-36.
3. *Арнольд И.В.* Основы научных исследований в лингвистике. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
4. *Арутюнова Н.Д.* Метафора и дискурс: Вступ. статья // Теория метафоры: Сб. науч. тр. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-33.
5. *Арутюнова Н.Д.* Функциональные типы метафоры // Изв. Ан СССР. Сер. лит. и яз. – 1979. – Т. 37. – № 4. – С. 333-343.
6. *Арутюнова Н.Д.* Языковая метафора (синтаксис и лексика) // Лингвистика и поэтика: Сб. статей. – М.: Наука, 1979. – С. 147-173.
7. *Ахмадеева С.А.* Синтактико-семантические способы выражения авторской модальности в аппликативной метафоре // Семантика языковых единиц: Доклады V международной конференции. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – Т. 2. – С. 11-14.
8. *Балли Ш.* Французская стилистика. – М.: Наука, 1961. – 265 с.
9. *Бацевич Ф.С.* Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації (на матеріалі аномальних висловлень) // Мовознавство. – 1997. – №6. – С. 30-37.
10. *Блэк М.* Метафора // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-173.
11. *Бюлер К.* Теория языка. – М.: Прогресс, 1993. – 328 с.
12. *Валери П.* Об искусстве. – М.: Наука, 1976. – 291 с.
13. *Вежбицкая А.* Сравнение – градация – метафора // Теория метафоры: Сб. науч. тр. – М.: Прогресс, 1990. – С. 142-153.
14. *Веселовский А.Н.* Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с.
15. *Вико Дж.* Основания Новой науки. – М.; К.: "REFL-book" – "ИСА", 1994. – 618 с.
16. *Виноградов В.В.* Основные типы лексических значений слова // Вопросы языкознания. – 1953. – №5. – С. 140-161.
17. *Гак В.Г.* Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.
18. *Гак В.Г.* Языковые преобразования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1998. – 768 с.
19. *Голі-Оглу Т.* Мова у національно-культурному аспекті (В. Фон Гумбольдт, О. Потебня, Е. Сепір) // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 8. – Донецьк: Дон ДУ, 2001. – С. 217-221.
20. *Гудков Д.Д.* Метафора и рациональность как проблема социальной эпистемологии. – М.: Русина, 1994. – С.17.
21. *Девидсон Д.* Что означают метафоры // Теория метафоры: Сб. науч. тр. – М.: Прогресс, 1990. – С. 174-188.
22. *Дюбуа Ж.* Общая риторика. – М.: Прогресс, 1986. – 392 с.
23. *Ерёмина В.И.* Образное сравнение в народной лирике // Поэтика и стилистика русск. литературы: Сб. науч. трудов. – Л.: Наука, 1971. – С. 10-23.
24. *Ефимов Л.И.* Стилистика русского языка. – М.: Просвещение, 1969. – 103 с.
25. *Караулов Ю.Н.* Общая идеография. – М.: Наука, 1976. – 355 с.
26. *Касевич В.Б.* Язык и знание // Язык и структура знания: Сб. ст. – М.: Наука, 1990. – С.8-26.
27. *Кассирер Э.* Сила метафоры // Теория метафоры: Сборник. – М.: Прогресс, 1990. – С.33-43.
28. *Колесник Д.М.* Концептуальний простір авторської метафори у творчості А. Мердок: Автореф. Дис. ... канд. філолог. наук. – Черкаси, 1996. – 18 с.
29. *Крюкова Н.Ф.* Метафора как прагматическое средство при построении художественного текста // Языковое общение: процессы и единицы: Межвуз. сб. науч. тр. – Калинин, 1988. – С. 81-86.
30. *Лакофф Дж., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живём // Теория метафоры: Сб. науч. работ. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-416.
31. *Лингвистический энциклопедический словарь* / ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энци., 1990. – 685 с.
32. *Лотман Ю.М., Успенский Б.А.* Миф – Имя – Культура // Уч. зап. Тартус. ун-та. Труды по знаковым системам. Вып. 6. – Тарту: Изд-во Тартус. ун-та, 1973. – С. 288-308.
33. *Льюис К.И.* Виды значения // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 211-225.
34. *Мак-Кормак Э.* Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358-387.
35. *Мейзерский В.М.* Философия и неориторика. – К.: Лыбидь, 1991. – 192 с.
36. *Минский М.* Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 152 с.

37. *Мирошниченко А.* Толкование речи. Основы лингво-идеологического анализа. – Р. на Д.: Изд-во Рост. ун-та, 1995. – 112 с.
38. *Мюллер М.* Сравнительная мифология. – Т. 5. – М.: Наука, 1963. – 329 с.
39. *Ницше Ф.* Сочинения в 2 т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 74-75.
40. *Ортега-и-Гассет Х.* Две великие метафоры // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 68-82.
41. *Петров В.В.* Научные метафоры: природа и механизм функционирования // Философские основания научной теории. – Новосибирск: Наука, 1985. – С. 196-220.
42. *Потебня А.А.* Слово и миф. – М.: Юристъ, 1995. – 575 с.
43. *Похилевич Т.Д.* Роль тропів у психологізації розповіді у художньому тексті (на матер-лі романів Т. Гарді) // Іноземна філологія: Респ. міжвід. наук. зб. Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка. Вип. 102. Актуальні проблеми лінгвостилістики. – Львів: Світ, 1991. – С. 116-120.
44. *Ричардс А.А.* Философия риторики // Теория метафоры: Сб. науч. работ. – М.: Прогресс, 1990. – С. 44-67.
45. *Руссо Ж.Ж.* Трактаты. – М.: Наука, 1969. – 703 с.
46. *Селіванова О.О.* Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Видавництво Укр. фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
47. *Серль Р.Дж.* Метафора // Теория метафоры: Сб. науч. тр. – М.: Прогресс, 1990. – С. 307-342.
48. *Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.Н. Лихомерст и др.: Учебник.* – К.: Высшая школа, 1991. – 271 с.
49. *Сукаленко Н.И.* Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира. – К.: Наукова думка, 1992. – 164 с.
50. *Тараненко О.О.* Місце метафори в словотворчих процесах // Мовознавство. – 1986. – №3. – С. 11-16.
51. *Телия В.Н.* Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира/ Б.А. Серебрянников, Е.С. Кубрякова, В.И. Поставалова и др. – М.: Наука, 1988. – С. 184-187.
52. *Тодоров Ц.* Поэтика // Структурализм: “за” и “против”: Сб. статей. – М.: Прогресс, 1975. – С.41.
53. *Томашевский Б. В.* Стилистика и стихосложение. – Л.: Учпедгиз, 1959. – С. 39.
54. *Тюрго А.Р.* Избранные экономические произведения. – М.: Соцэкгиз, 1961. – 198 с.
55. *Филлмор Ч.* Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. ст. – Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-98.
56. *Хайдеггер М.* Бытие и время. – М.: Ad Marginem, 1997. – 451 с.
57. *Чейф У.Л.* Значение и структура языка. – М.: Прогресс, 1975. – 432 с.
58. *Eco U.* Semiotics and the Philosophy of Language. – London: K.D.M., 1991. – 214 p.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2007 р.

